

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА”

ЛОТОЦЬКА
Віта Миронівна

УДК 7.047(477);164.222; “15/19”

**ПРОБЛЕМАТИКА ІДЕАЛЬНОЇ САКРАЛЬНОЇ ПРИРОДИ
ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЛАСТИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ
XVI – XX СТОЛІТЬ (ЖАНРОВА ТИПОЛОГІЯ, КОНЦЕПЦІЇ,
ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ)**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Івано-Франківськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі дизайну і теорії мистецтва ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор

Станкевич Михайло Євстахійович,

завідувач кафедри дизайну і теорії мистецтва,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор

Боднар Олег Ярославович,

професор кафедри дизайну та основ архітектури

Інститут архітектури,

Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів)

кандидат мистецтвознавства

Панфілова Олександра Георгіївна,

доцент кафедри методики викладання мистецьких дисциплін

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна

академія імені Тараса Шевченка (м. Кременець)

Захист відбудеться 30 травня 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.08 у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79).

Автореферат розіслано 28 квітня 2017 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Д. Чуйко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Визначення актуальних контекстів співіснування людини та природи належить до найважливіших проблем у сфері сучасних гуманітарних наук, а також художньої творчості. Гострота цієї проблеми очевидна саме тепер, коли зростає протиріччя між природним середовищем і суспільством, що опинилося в умовах стрімких глобалізаційних процесів.

Події кінця ХХ століття привернули увагу науковців до особливостей традиційного українського світогляду, який завжди був орієнтований на природне довкілля, на одухотворення та обожнення природи, про що яскраво свідчать давні природні вірування українців. В сучасному українському мистецтві, а відтак і в культурології посилюється інтерес до аналізу традиційних духовних компонентів національного художнього мислення, звернення до ідеалів, закладених в основі української традиційної духовної культури. Актуальними є спроби відродити гармонійні стосунки між людиною та природою на найрізноманітніших рівнях.

Відображення природи в мистецтві є одним із видів її духовного освоєння. Важливим аспектом взаємодії мистецтва зі світом природи є етнічна ідентичність, усвідомлення “картини світу” в культурі того чи іншого етносу. Якщо розглядати культуру нації як форму адаптації до власного природного та культурного простору, в межах якого вона виникає та розвивається, то співіснування з природою можна визнати пріоритетним серед тих ментальних цінностей, які лежать в основі українських звичаїв, світогляду, мистецтва і культури.

Протягом всієї історії розвитку, а почасти трансформації культури, ідея гармонійної взаємодії людини з навколишнім світом втілювалася в світоглядних системах, семіотичних структурах, художніх стилях, стильових напрямках, що періодично змінювали один одного. Ставлення до природи і її сприйняття, що є важливою складовою культурної спадщини будь-якого народу, визначає також естетичний ідеал суспільства і є одним із його духовних орієнтирів.

У ХХІ столітті, коли над людством нависла загроза техногенних катастроф, ресурсних перевитрат, масових забруднень, а з ними й духовного спустошення, дедалі відчутнішою стає потреба переосмислити світоглядні цінності й пріоритети щодо взаємовідносин людини і природи, активізується інтерес до проблеми природи як джерела художньої творчості, а також до її відображення в мистецтві. Людство дедалі частіше звертається до своїх “витоків”, зокрема, й до первісної природи, там, де вона ще збереглась або там, де вона існує у вторинній ідеалізованій формі, сподіваючись віднайти душевну рівновагу, отримати естетичну насолоду, творчу наснагу, налаштуватись на позитивний лад.

У дисертації природне довкілля розглядається як духовна цінність, тому під поняттям “ідеальна сакральна природа довкілля” розуміємо уявлення про довкілля як найвищу міру досконалості, що ґрунтуються на сприйнятті божественності його походження та передбачають ставлення до нього як до священного простору.

Творче сприйняття і переосмислення природи знаходимо у численних творах мистецтва, кожен з яких є індивідуальною інтерпретацією довкілля митцем. Варто відзначити значний вплив мистецтва на те, як людина сприймає природне довкілля і якими критеріями керується при його впорядкуванні, оскільки образне бачення

ландшафту залежить від домінуючих у суспільстві естетичних уявлень, смаків та ідеалів. Художники різних стилів і напрямів мистецтва XVI – XX століть щоразу намагалися знайти таку форму, яка б виражала ідеальну природу, відповідно до світоглядних настанов того чи іншого часового періоду. Відтворення та осмислення навколишньої природи в художніх творах постає як феномен багатогранного художнього втілення концепції ідеального сакрального доквілля, освоєння національних і всесвітньо значущих традицій, історико-культурних цінностей.

Актуальність теми зумовлена назрілою необхідністю дослідження, присвяченого проблемі ідеальної сакральної природи доквілля в українському мистецтві з систематизацією та розширенням наявного комплексу знань. Взаємозв'язок людини і природи в усій його складності та суперечливості є сьогодні предметом всебічного розгляду, спонукає дослідників до нового і глибшого його осмислення. При всій різноплановості досліджень з цієї проблематики, аспекти художньо-образного її втілення у пластичних мистецтвах, відповідно до духовно-естетичних ідеалів суспільства, нерідко випадають із поля зору дослідників.

Вивчення феномена ідеальної сакральної природи доквілля в мистецтві України дозволяє зрозуміти національну своєрідність його осмислення і художнього потрактування у вітчизняній культурі. Розглядаючи поняття ідеального доквілля в його символічно-образному втіленні засобами “візуальної форми”, можна виявити світоглядні настанови українців стосовно гармонійного взаємозв'язку людини з природою.

Аналіз творів мистецтва, авторами яких є народні та професійні майстри, представники різних часових періодів, дозволить з'ясувати ключові світоглядні та художньо-естетичні засади їх творчості, а, відтак, і загальнонаціональні пріоритети сприйняття та образного потрактування доквілля в ікономалярстві, графіці, станковому і монументальному живописі, декоративно-прикладному та садово-парковому мистецтві.

Встановлення зв'язків між духовними пошуками людини та образом ідеальної природи у творах вітчизняного мистецтва XVI – XX століть дозволить поглибити культурологічні знання, пов'язані з художнім втіленням проблеми “людина-природа”, а також дослідити певну грань національного менталітету, особливості візуальної культури українців.

Варто відзначити, що в контексті завдань збереження і збагачення природних ресурсів як необхідної умови життєдіяльності людства, аналіз ціннісних орієнтирів суспільства стосовно природи набуває особливої актуальності після вибуху на Чорнобильській атомній електростанції, яка давно переросла масштаби суто екологічного лиха, порушивши фундаментальні основи людства в духовному, соціальному, економічному аспектах. Наслідки Чорнобильської трагедії поступово змінили сприйняття її українським суспільством та зумовили усвідомлення необхідності переосмислення взаємозв'язку людини і природи.

Тому звернення до традиційних світоглядних настанов, що ґрунтуються на єдності людини і природи, одухотворенні доквілля, пріоритеті морально-етичних цінностей, є сьогодні надзвичайно актуальним напрямом науково-гуманітарних пошуків стратегій екологізації свідомості сучасної людини, духовної культури і всіх сфер соціальної практики сучасного суспільства. В умовах екологічної кризи

проблему взаємозв'язків людини та природи необхідно досліджувати багатоаспектно, зокрема й у контексті культури. У регуляції соціоприродних відносин дослідники вказують на провідну роль сучасної культури, в межах якої розвивається нині уявлення про необхідність гармонійного та узгодженого співіснування людини та природи. При цьому, етичний та духовно-культурний аспекти у вітчизняній природоохоронній діяльності часто ігноруються. Тому світоглядна переорієнтація потребує вивчення навколишнього середовища як естетичної цінності. Саме досвід, накопичений в мистецтві, є запорукою сприйняття навколишнього середовища як естетичного об'єкта.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація виконана відповідно до плану підготовки кадрів вищої кваліфікації та планів науково-дослідницької роботи у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Мета роботи полягає у з'ясуванні феномена ідеальної сакральної природи довкілля в мистецтві України, у виявленні світоглядних засад українців стосовно гармонійного взаємозв'язку людини і природи.

Для досягнення цієї мети передбачено вирішити такі **завдання**:

- систематизувати та проаналізувати наявну джерельну базу дослідження теми ідеальної природи довкілля в українському мистецтві;
- визначити коло артефактів і пам'яток українського мистецтва, пов'язаних з образним осмисленням ідеальної сакральної природи;
- окреслити основи ідеальності довкілля природи на різних етапах суспільно-історичного розвитку українців, динаміку змін естетико-художнього трактування сакральності довкілля;
- визначити типові для національної свідомості образи-концепти пейзажного довкілля, розкрити їх архетипний характер та символічні значення;
- провести жанрову типологію творів, що висвітлюють тему сакральності довкілля, розкрити засоби їх художньої виразності;
- простежити зв'язок між розвитком концепції ідеальної сакральної природи довкілля в мистецтві та філософській думці України XVI – XX століть.

Об'єкт дослідження охоплює твори ікономалярства, графіки, живопису, садово-паркового мистецтва, створених на території України в період XVI – XX століть, які стосуються концепції ідеального довкілля.

Предметом дослідження є тема ідеальної сакральної природи довкілля в українському пластичному мистецтві XVI – XX століть як вияв жанрової типології, різноманітності концепцій та засобів художньої виразності.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XVI – XX століть у мистецтві України, що сприяє найбільш повному висвітленню теми, дозволяє простежити як динаміку змін у поглядах на природу, так і виявити світоглядно-образні константи в різночасових мистецьких творах.

Географічні межі дослідження включають територію сучасної України.

Наукова новизна полягає в тому, що:

- запропоновано нові змістові інтерпретації багатьох творів мистецтва в культурологічному аспекті розгляду природного довкілля як духовної цінності;
- визначено культурологічний зміст поняття “ідеальної сакральної природи довкілля”;

- проведено аналіз пейзажних мотивів, що набули характеру глибоко семантичних образів-концептів в українському пластичному мистецтві XVI – XX століть;

- охарактеризовано систему образів українського культурного ландшафту стосовно відображення в них національного сприйняття часопростору;

- досліджено систему флористичних мотивів з метою виявлення особливостей втілення ідеї сакральності довкілля;

- розглянуто сад як стійкий мотив у національній культурі, пов'язаний із категорією ідеального простору;

- обґрунтовано важливість розуміння природного довкілля як духовної цінності у контексті сучасних завдань збереження довкілля.

Практичне завдання роботи полягає в можливості застосування її положень та висновків для розширення теоретичної бази мистецтвознавчих, культурологічних та філософських проблем. Пропоноване дослідження може стати основою лекційних курсів, методичних розробок з історії мистецтва, культурології, дизайну, філософії мистецтва, філософії природи. Дисертаційна праця може також слугувати теоретичним підґрунтям природоохоронних та пам'яткоохоронних проектів.

Апробація основних результатів дослідження відбулась на засіданні кафедри дизайну і теорії мистецтва ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 8 від 9 лютого 2017 року). Основні положення й результати дослідження висвітлювались у виступах на наукових конференціях: щорічна звітна наукова конференція ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ, 2013 р.), доповідь: “Тема ідеальної сакральної природи довкілля в українському пластичному мистецтві XVI – XX ст. як наукова проблема”; третя Всеукраїнська науково-практична конференція “Мистецька освіта як чинник людиностворення” (м. Тернопіль, 2013 р.), доповідь: “Сакральність довкілля у найдавніших уявленнях”; Міжнародна науково-практична конференція “Дизайн у контексті культурних практик і теоретичних парадигм XX – XXI століть” (м. Івано-Франківськ, 2014 р.), доповідь: “Концепція ідеального довкілля у контексті сучасних напрямів садового дизайну”; III Міжнародний конгрес “Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції” (м. Полтава, 2015 р.), доповідь: “Сакральність образу рослинного світу в українському пластичному мистецтві”; Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 2016 р.), доповідь: “Довкілля як виразник світоглядних засад”; Двадцять сьома наукова сесія Наукового товариства ім. Шевченка (м. Івано-Франківськ, 2016 р.), доповідь: “Тема пейзажного довкілля у новітніх дослідженнях”.

За обраною темою опубліковано 5 статей у спеціалізованих виданнях з мистецтвознавства, що входять до відповідного фахового переліку.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, додатків. Основний зміст дослідження викладено на 160 сторінках. Список літератури налічує 217 позицій. Дисертація містить такі додатки: додаток А – таблиці, додаток Б – ілюстрації.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслюються хронологічні рамки, пропонуються варіанти практичного застосування результатів дослідження, надаються відомості про апробацію основних результатів.

У **першому розділі “ІСТОРІОГРАФІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ”** проведено критичний аналіз літератури з окресленої проблематики, зазначено методологічну основу дослідження.

1.1. Стан дослідження теми. Дослідження теми ідеальної сакральної природи довкілля в українському пластичному мистецтві XVI – XX століть вимагає звернення до праць науковців різних галузей, тому історіографічний аналіз через велику кількість та тематичну різноплановість джерел варто проводити відповідно до структури роботи.

Філософсько-культурологічний погляд на природу, констатацію залежності формування естетичних особливостей українського національного світогляду від факторів природного середовища, розгляд історії українського народу крізь призму поняття “культура – природне середовище” знаходимо у працях В. Гетьмана [26], М. Грушевського (2006), М. Костомарова (1994), В. Крисаченка (2002), О. Кульчицького (1992), І. Нечуя-Левицького (1992), В. Липинського (1991), В. Сніжка (2010), П. Тутковського (1924), Д. Чижевського (2005), А. Шевель (2012).

Ландшафт як проблема культури розглядається у колективній монографії сучасних українських дослідників (Ю. Мелков, М. Рогожа, С. Стоян та ін.) “Філософія природи” (2006), у монографії М. Гродзинського “Пізнання ландшафту: місце і простір” (2005), у дослідженнях філософії природи С. Волковинського (2009), у розробках концепції культурного ландшафту Є. Колбовського (2003).

Визначити культурологічний зміст поняття “ідеальної сакральної природи довкілля” допомогли праці, що висвітлюють різноманітність уявлень про сутність категорій ідеального та сакрального.

Вагомий внесок у з'ясування сутності поняття ідеалу зробили видатні українські громадсько-політичні, культурні діячі, зокрема, І. Вишенський, М. Грушевський, Г. Сковорода, І. Франко, Т. Шевченко та інші. Поглиблений підхід до розуміння проблеми ідеального продемонстровано у працях Е. Ільєнкова (2002), Д. Дубровського (1983), М. Ліфшица (2003). Уявлення про естетичний ідеал, його роль та завдання містяться в дослідженнях І. Іваньо (1981), А. Камінського (2005). Важливе значення для розуміння ідеалу мають публікації, присвячені особливостям трактування ідеалу на різних етапах розвитку української філософської та культурологічної думки, зокрема, дослідження А. Яремак (2012), О. Дарморіз (2008), проблемам ідеалу в контексті розвитку культури та мистецької діяльності (О. Овчарук (2014), Г. Савчин (2010)). Праці вітчизняних дослідників розкривають окремі аспекти проблематики ідеалу давніх українців (О. Воропай, В. Крисаченко, С. Мостяєв, І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко, І. Огородник, О. Потебня, К. Сосенко, П. Чубинський). Етапним у вивченні теми нашого дослідження є роботи, присвячені особливостям відображення ідеалів та їх сакральних аспектів у духовному

світогляді українців, а також їх впливу на життя архаїчних народів (праці В. Литовченко, Е. Мелетинського, В. Токмана, В. Шелюто та ін.).

Проблема сакрального висвітлюється у фундаментальних працях таких авторів, як М. Еліаде (2001), Р. Отто (2008), Р. Каюа (2003), завдяки яким у другій половині ХХ століття категорія сакрального вийшла за межі суто теологічного дискурсу, зайнявши місце у сфері культурології, філософії культури, мистецтвознавства та естетики. Серед дослідників категорії “сакральне” пострадянського періоду варто згадати В. Топорова (2010), О. Медведєва (1999), Н. Цигулі (2010), а також вітчизняних науковців: В. Головей (2012), М. Селівачов (2008), В. Токмана (2001), В. Личковаха (2010), В. Шелюто (2007),.

Протягом останніх років набули популярності праці зарубіжних екофілософів, зокрема, Д. Броуера, Л. Гребер, О. Леопольда, Дж. Мюіра, Р. Неша, Дж. Рескіна, Дж. Тернера, Г. Торо, Ю. Харгроува, А. Швейцера, провідною думкою яких є те, що для повного усвідомлення природи необхідне розуміння присутньої в ній святої сили. Цю ж ідею розвиває український екофілософ В. Борейко з його концепцією дикої природи, з акцентом на розуміння її як священного простору.

У контексті визначення поняття ідеальної сакральної природи докільля проведено дослідження, звернені до сакрального ландшафту. Це, зокрема, праці С. Романчука (1999), В. Воловик (2013), Л. Отрошко (2012), М. Шевченко, В. Мірошніченко (2009).

У плані висвітлення естетичної цінності, пейзажного втілення докільля та становлення наукових уявлень про гармонію та досконалість живої природи цінними є праці О. Боднара (2005), Д. Хацкевич (1987), В. Соловійова (1988), В. Сніжка (2010).

На виявленні впливу архетипових образів на формування художнього образу ідеальної сакральної природи докільля у творах українського пластичного мистецтва базується дослідження К. Юнга (2006), праці дослідників, які розглядають архетипи з позицій фольклористики, літературознавства (О. Боронь (2005), Л. Генералюк (2009), І. Ткаченко (2008)), філософії (В. Даренська (2009), Л. Миколаєнко (2000), П. Ямчук (2013)), знання українського менталітету (М. Боровський (2000), Д. Чижевський (2005)).

Окремі аспекти проблеми природи в мистецтві України висвітлювалися у мистецтвознавчих дослідженнях на матеріалі ікономалярства, графіки, картин пейзажного жанру (П. Жолтовський, Я. Запаско, Г. Логвин, В. Овсійчук, Д. Степовик, В. Свенціцька, Ф. Уманцев, О. Шпак та ін.).

Особливості розвитку пейзажного жанру в українському мистецтві висвітлено як у багатьох працях з історії українського мистецтва узагальнюючого характеру (А. В'юнник (1994), П. Говдя (1989), А. Жаборюк (1978, 1990), В. Касіян (1961), Д. Крвавич (2005), Б. Лобановський (1989), В. Овсійчук (2005), Д. Степовик (2004, 2012), Ю. Турченко (1961)), так і в дослідженнях, що стосуються художнього життя в окремих регіонах України (С. Король (2007), Б. Мисюга (2008), Л. Савицька (2006), Н. Сапак (2006)), а також у наукових працях, присвячених творчості провідних художників (О. Авраменко (2006), І. Огієвська (1980), Я. Нановський (1967)).

Рослинні мотиви в українській орнаментиці, їх семіотику та семантику досліджує М. Селівачов (2013), М. Станкевич (2007). Семантичні особливості рослинних мотивів та еволюцію рослинних форм в орнаментиці української ікони аналізують О. Тріска (2009), Д. Янковська (2003), О. Осадча (2012); конструкцію квітки як складової українського рослинного орнаменту в різних видах народного мистецтва розглядає М. Юр (2008), специфіку квітчання як явища художньої культури, що пов'язане із сакральною обрядовістю, розкриває М. Федущак (2011)).

До розуміння окремих аспектів сприйняття сакральності довкілля у архаїчних спільнотах можна наблизитися на базі матеріалів, присвячених духовній культурі трипільців (Н. Бурдо (2008), Р. Мотиль (2004)), розгляду символіки рослинних зображень в первісних культурах (В. Топоров (2010), М. Попович (1985), Є. Причепій та О. Причепій (2012), К. Сосенко (1923)). На важливе значення рослинного світу, зокрема дерева з його сакральною символікою у християнській традиції вказується у дослідженнях М. Гайковського (2006), М. Моздира (2006). Розкриттю символічного значення дерев для формування архітектурного середовища українців присвячена публікація І. Диди (2006). У статті О. Омельченка (2009) розкриваються алегоричні аспекти мотиву Світового дерева в українському іконописі.

Садово-парковому мистецтву присвячено чимало наукової літератури, що висвітлює різноманітні його аспекти. Основна увага дослідників, серед яких архітектори, культурологи, історики, краєзнавці, дендрологи, спрямована на вивчення планувальної організації ландшафтів, засобів формування паркової композиції та впливів на неї природних компонентів (А. Вергунов, В. Горохов, К. Гамалія, Ю. Курбатов), а також історії заснування парків та їх художньо-естетичних характеристик (В. Білоус, І. Родічкін, О. Родічкіна, Л. Рубцов). Є дослідження, присвячені регіональним особливостям садового мистецтва (Н. Левкович, Н. Соснова, О. Михайлишин, Л. Шевченко, О. Бірвова, Д. Костюк, Ф. Гонца. В дослідженні теми ідеального довкілля на прикладі садово-паркових ансамблів варті уваги праці, в яких розкрито філософсько-світоглядні уявлення, символічний зміст садів, семантика садово-паркових стилів (В. Дударець (2012), В. Жадан (2010), Р. Косаревська (2007), Д. Ліхачов (1982), М. Соколов (2011), О. Соловійова (1998), В. Тарас (2006), П. Ямчук (2013)).

У зв'язку з загостренням екологічної кризи протягом останніх років у науці домінує культурологічний аспект погляду на природу, що стає об'єктом ретельної уваги не лише екологів, а й філософів, культурологів, представників інших гуманітарних знань. Так, у культурологічному контексті розглядається становлення пейзажного жанру у зв'язку з екологічною проблематикою (Т. Павлова (2002)), екологічні аспекти давньоруського іконопису (В. Рашковська (2012)), естетичне сприйняття природи у структурі екологічної свідомості людини (В. Левченко), причини та особливості формування екологічної функції релігії в сучасному глобалізованому світі (Л. Виговського та Т. Виговської (2009)), утвердження екологічної культури як нового архетипу сприйняття людиною природного середовища (В.Г. Хилько (2006)).

Також існують дослідження, в яких розкрито духовно-світоглядні аспекти взаємодії людини й природи (Т. Андреева, О. Сулацкова, С. Шлемкевич), екологічні

засади культури (О. Ліщинська, С. Садовенко, М. Яковенко), прояви екологічно орієнтованої естетики на прикладі ленд-арту як одного з напрямків сучасного мистецтва (Г. Вишеславський, Н. Кохан, К. Степико), взаємозв'язок флористичного дизайну та екологічної естетики в структурі культури повсякденності (К. Баркова), роль екологічного фактора у формоутворенні об'єктів дизайну (О. Орлова, В. Сьомкін, І. Яковець).

Огляд та аналіз літератури за темою дисертації засвідчує незначну розробленість складного та багатопланового поняття ідеальної сакральної природи довкілля. Історіографія наукової проблеми дає підстави стверджувати, що візуальна форма ідеальної сакральної природи довкілля та її специфіка як окремого мистецького явища дотепер не була предметом комплексного вивчення.

1.2. Методи дослідження. Методологічними засадами дослідження є принципи історизму, цілісності, об'єктивності, системності. Для розгляду окреслених проблем застосовано такі основні методи наукового дослідження, як культурно-історичний, типологічний, структурно-семіотичний, компаративний, герменевтичний, системно-структурний та художній аналіз.

У другому розділі **“КОНЦЕПТ ІДЕАЛЬНОЇ САКРАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ДОВКІЛЛЯ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ”** розглянуто особливості образного втілення сакральності довкілля у найдавніших уявленнях, висвітлено динаміку змін естетико-художнього трактування сакральності довкілля та простежено зв'язок розвитку концепції ідеальної сакральної природи довкілля в мистецтві та філософській думці України, визначено культурологічний зміст поняття “ідеальна сакральна природа довкілля”.

2.1. Осмислення сакральності довкілля у найдавніших культурах. Проаналізовано знакові елементи первісних візерунків, які свідчать про наявність орнаментальної системи, підпорядкованої певним декоративним принципам та зумовленої сакральним змістом зображень. Звернення до археологічних матеріалів допомогло встановити послідовність розвитку давньої рослинної символіки, розкрити змістове наповнення мотивів природи і розкрити окремі аспекти духовного світу давнього суспільства. Артефакти археологічних культур свідчать, що образи природи, які виникали в процесі творчої діяльності людини, ставали архетиповими, а простір – сакралізованим. Символ рослини мав кілька стилістичних типів, зокрема найчастіше трапляються знаки у вигляді “тілки” або “дерева”, що символізували рослинність. Дереву належить особлива роль у розумінні світу давнім населенням України. Таким чином, можемо стверджувати про переважання аспекту сакральності довкілля у найдавніших уявленнях, коли природа сприймалася як досконалий, таємничий, божественний світ.

2.2. Довкілля як виразник світоглядних засад українців. Простежено істотний вплив багатьох факторів природного довкілля на розвиток і характер української культури.

Різноманітні природні ландшафти, зображені у творах українських митців, демонструють не лише зафіксований у часі стан природи (пейзаж як відображення реальності), але й тогочасні уявлення людей про неї (пейзаж як образ й ідеал). Розглянуто культурний ландшафт як функцію культури, досліджено процес перевтілення ландшафту у виразника архетипів колективної свідомості. В

культурному ландшафті будь-якої епохи домінує певна пластична форма, що втілює образ ідеальної природи. У випадку сакралізації природного простору, його одухотвореності, довкілля стає виразником архетипів суспільної свідомості, концентруючи в собі ті уявлення і філософські категорії, якими живе культура. Таким чином, спостереження людини за природними явищами зумовило появу символіки, пов'язаної з сакралізацією природи, що й позначилось на особливостях ментальної картини світу українців.

2.3. Культурологічний зміст поняття “ідеальної сакральної природи довкілля”. Актуальність дослідження поняття “природа і людина” в аспекті його естетичної цінності, а також аналіз естетичної діяльності людини в навколишньому середовищі зумовили розгляд природного довкілля у дисертації як духовної цінності. Поняття “ідеальної сакральної природи довкілля” виражає не природу, яка реально існує, а колективні про неї уявлення, тобто довкілля у проекції на свідомість суспільства на певному етапі його розвитку. Культурологічний зміст поняття “ідеальної сакральної природи довкілля” пов'язуємо з уявленнями про довкілля, як найвищу міру досконалості, що ґрунтуються на сприйнятті божественності його походження та передбачають ставлення до нього як до священного простору.

У третьому розділі “ОБРАЗИ-КОНЦЕПТИ ІДЕАЛЬНОГО ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЛАСТИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ” охарактеризовано систему образів культурного ландшафту з позиції відображення в них українського просторового архетипу, розкрито особливості втілення ідеї сакральності довкілля в образах рослинного світу, зокрема акцентовано увагу на квіткових мотивах, як найбільш поширених образах рослинного світу, та на мотивах Світового дерева на прикладі творів українського пластичного мистецтва.

3.1. Універсальні образні моделі пейзажного довкілля в українському мистецтві. Розглянуто образ ідеального довкілля в українському пластичному мистецтві шляхом виокремлення та аналізу архетипових образів у творах пейзажного жанру. У концептуальній художній картині світу можна виокремити образи, що набувають символічного змісту. Зокрема, особливості природного ландшафту у їх сприйнятті українцями лягли в основу архетипових мотивів степу, шляху, вітряка, ріки, хати, гори, які й формують образ ідеального довкілля в українському пластичному мистецтві. Крім того, народній уяві властива поетизація природи, коли повсякденне сприймається як величне, одухотворене, втаємничене.

Панорамний пейзаж є одним із найтиповіших в українському мистецтві, і орієнтований на далину, котра в символічному плані унаочнює ідею свободи, необмеженості духу, а в ширшому сенсі символізує етнічну пам'ять, що сягає глибин віків. Зображення широких просторів є одним із ключових образів художньої картини світу українських митців. Абстрактно-конкретизованим втіленням безмежності є образ поля, долини, степу. В українській культурі безмежний простір без перешкод, часто уявляється як воля, яку особливо шанували чумаки, мандруючи українськими степами. Феномен мандрівництва як своєрідної форми світогляду традиційно притаманний українській культурі, а тому шлях-дорога символізує не лише рух чи переміщення у просторі, а й зміну внутрішнього світу особистості, перевтілення, входження в нове середовище, що

відкривається на новому місці. Ще один окремих тип культурних ландшафтів відображають пейзажі з млинами. Ставши символом українського сільського краєвиду, вітряки відігравали важливу роль не лише у господарській діяльності, але й у розвитку духовного життя народу, створюючи певне культурне середовище. Як поєднання вічного (символ руху) та земного (хліборобська праця, врожай), вітряки органічно увійшли в побут українського народу, захоплюючи своєю величністю і таємничістю, що пов'язано зі своєрідним культом хліба.

Зображення селянської хати стало знаковим символом народного життя в українському мистецтві. Простежено осмислення образу хати як однієї із базових духовних категорій. Сад, поруч із хатою, виступає неодмінним компонентом українського пейзажу. Для українського світосприйняття характерна сакралізація не лише хати, а й саду як місця для роздумів, відпочинку, спілкування з Богом. Концепт саду у традиційних уявленнях пов'язаний із біблійною метафорою раю.

Гора вважається символом впевненості, стійкості, непорушності. Гори, як місця, що найбільш наближені до неба, набули властивостей священних місць.

Прагнення художників відобразити величність української незайманої природи втілились у епічних краєвидах з образом могутнього, неприборканого Дніпра і його неосяжних далей. Символ води, ріки є одним з головних символів сакралізованого довкілля в національній культурі.

В українському мистецтві уявлення про ідеальний образ довкілля часто супроводжувався зображенням святих місць чи храмових споруд, з якими пов'язувалися уявлення про святість і неземну красу, Божу присутність.

3.2. Сакральна символіка рослинного світу. Символіка рослинних мотивів глибоко вкорінена у традиційній свідомості українського народу і є своєрідним засобом пізнання краси природи та втіленням природної досконалості. Для українських митців художнє трактування простору набувало сакрального значення і рослинні символи сприймалися ними як образ ідеального довкілля. Зображення квітів у творах ікономалярства увиразнює уявлення про рай як квітучий сад. У народній творчості помітне переосмислення, узагальнення і втілення у декорі рослинних форм, серед яких квітка набувала абстраговано-стилізованих форм. Базуючись на традиційних уявленнях про гармонію людини і природи і спостерігши особливі прикмети квітучих рослин, українські художники сприймали квітку передусім як виразник сутності природної краси, що символізує духовну досконалість.

3.3. Образ Світового дерева у структурі ідеальної сакральної природи довкілля. При всій різноманітності рослинного світу, відображеного в українському мистецтві, найбільша увага у контексті дослідження ідеальної сакральної природи довкілля припадає на образ дерева, який, будучи одним із основних компонентів символіки українського мистецтва, одвічно відображає народні уявлення не лише про сили природи, а й про світобудову. Зокрема, символ дерева виражає прагнення людини бачити світ організованим та впорядкованим у певній ієрархічній послідовності.

Так, у створенні ідеалізованого, символічного образу української оселі дерево відіграє особливу роль. Дерево постає джерелом вічного життя та одним із символів раю у християнській традиції. Мотив світового дерева глибоко вкорінений у

національній свідомості, виступаючи в українському іконописі у різноманітних трактуваннях. У народній міфології простежуємо різні значення цього мотиву: Дерево Життя, що виконує роль Світової осі, Дерево Життя, що є матеріалом для Чесного хреста і розп'яття Христа. Особливістю Світового Дерева як культурного символу є його світомоделююча структура, де акцент робиться насамперед на часових та просторових його параметрах.

У четвертому розділі **“САД ЯК ІДЕАЛЬНИЙ ОБРАЗ ДОВКІЛЛЯ”** розглянуто певні ідеальні способи впорядкування доквілля, які втілювалися у садах, у процесі історичного розвитку української культури. Встановлено, що сад як стійкий мотив у мистецтві пов'язаний із категорією ідеального простору.

4.1. Семантика саду в середньовічному мистецтві. Ідея саду як священного простору бере початок з дохристиянських, давньослов'янських уявлень про доквілля. Зародження садового мистецтва пов'язане з язичницьким культом вшановування дерев. Тривкі дохристиянські традиції, пов'язані з культом природи, сприяли виникненню в Україні монастирського садівництва, в якому втілювалася концепція ідеального саду як небесного раю. Уявлення про рай як замкнене місце є одним із найстійкіших у християнському вченні. Ідея обгородженості стала основою для виникнення особливого типу сакрального саду під назвою «вертоград». Сад в образі раю мислився досконалим простором на землі, де можна досягти найвищої духовної гармонії, занурюючись у споглядання природи як ідеального доквілля. Монастирський сад як образ раю, зазвичай, має регулярне планування, що зумовлювалося чіткою організацією внутрішнього простору, а витіснення дикої стихії та земної присутності у монастирських садах відображають уявлення про створену Богом природу ще в Едемському саду.

4.2. Концепція ідеального доквілля в садово-паркових ансамблях України. Сади як зразки рукотворної природи людини, ціннісні орієнтири, естетичні смаки, характерні для тієї чи іншої епохи. Виступаючи виразниками культурних епох, мистецьких стилів, сади завжди зберігали значення ідеального простору.

В епоху Відродження естетичний ідеал доквілля визначається ідеєю перетворення природи людиною, коли людина вже не тільки ідеалізувала природу, а й поліпшувала її, виявляючи в ній ідеальні властивості. У своїй концепції ренесансний сад як ідеальний простір має абсолютно геометризований план. Така ідея пов'язана з уявленням епохи про структуру всесвіту як досконалого взірця для творчості.

В українській культурі епохи бароко сад набуває своєрідних значень, завдяки складній релігійній символіці того часу, адже насаджування саду символізувало, перш за все, духовні зусилля. Для садів бароко характерна алегорична образність, обізнаність з якою передбачалася садівниками.

Зміна світосприйняття та естетичних ідеалів в середині XVIII століття виявилася у поширенні ідеї вже не регулярного, а пейзажного саду. “Пейзажний” підхід до сприйняття навколишнього середовища та інтенсивний розвиток природознавства сформувавши ставлення до природного ландшафту як естетичного ідеалу. Значно поглибилася тенденція до поширення рис природності та недоторканості ландшафту. Так, у XIX столітті з'являється концепція натурального саду.

Для українських митців художнє осмислення простору набувало сакрального значення, а отже садово-паркові ландшафти сприймалися ними як образ ідеального довкілля.

4.3. Садовий дизайн кінця ХХ – початку ХХІ століття. Встановлено, що сучасні сади мають філософську основу, метою їх є досягнення гармонії людини та довкілля, підкреслення крихкості та мінливості природного образу, моделювання емоцій та переживань. Для сучасного садового дизайну характерна тенденція оновленого трактування компонентів природи, а також надання їм символічного і семантичного змісту, що реалізовується через мультисенсорне трактування традиційних матеріалів, що сприяє формуванню уявлень про гармонійну природну цілісність природи. Проектуючи сади, дизайнери застосовують незвичні матеріали, оптичні ілюзії, нетрадиційні прийоми, тонко та органічно вписуючи їх у природне середовище. Важливою складовою таких мистецьких об'єктів є певна ідея, концепція, яка додає їм унікальності та впізнаваності. Особливого визнання набули: “дикий сад”, “сенсорний сад”, “арт-ландшафт”. Проектування диких садів, які імітують природні ландшафти, набуває широкої популярності як стилістичний напрям садового дизайну і як один із шляхів відтворення природи. Основним завданням сенсорних садів є залучення відвідувачів до взаємодії з природою, надання можливості відвідувачу пережити природу. Особливостями “арт-ландшафтів” є переважання артистичної ідеї над традиційними характеристиками саду, а також застосування новітніх технологій. Цікавим візуальним втіленням концептуальної спрямованості є розробки дизайнерів в напрямі ленд-арту. Одночасно з пошуком оригінальних ідей у створенні ландшафтного простору, які б забезпечували його естетичний ефект та функціональність, розвиваються шляхи максимального наближення до сприйняття суті дикої природи та її збереження.

ВИСНОВКИ

На основі зібраного і систематизованого фактологічного матеріалу, його науково-теоретичного аналізу нами отримано такі результати:

1. У процесі визначення мети і завдань дослідження застосовано широке коло джерел у сфері мистецтвознавства, а також наукові праці в галузі естетики, культурології, філософії, які стосуються окресленої проблеми. Однак, незважаючи на наявність праць, які відображають ті чи інші аспекти проблематики ідеальної сакральної природи довкілля, аналіз літератури дає підстави стверджувати про незначну розробленість, складність та багатоплановість цього поняття. Попри зростаючий науковий інтерес до цієї теми в Україні, у вітчизняній мистецтвознавчій науці немає комплексної праці, де б образ ідеального довкілля розглядався як структурний компонент національного світогляду. Системне дослідження візуально-пластичних втілень ідеальної сакральної природи довкілля та її специфіки як окремого мистецького явища, здійснюється вперше.

2. Встановлено, що сприйняття українцями природи виражається через споріднені пластично-образні еквіваленти в різноманітних творах мистецтва. Художнє трактування ідеальної сакральної природи довкілля залежить не тільки від світоглядних уявлень українського народу на різних етапах його суспільного

розвитку, а й від жанрової специфіки художнього твору. Тому для з'ясування феномена ідеальної сакральної природи довкілля в українському пластичному мистецтві, у виявленні світоглядних настанов українців стосовно гармонійного взаємозв'язку людини з природою, визначено коло пам'яток українського мистецтва, що охоплює твори іконопису, графіки, живопису, садово-паркового мистецтва, створені на території України в період XVI – XX століть.

3. Релігійні уявлення давніх слов'ян, що склалися на основі культури природи, зумовили сприйняття одухотвореності довкілля у свідомості українця. Аналіз різноманітних знаків та елементів первісних візерунків свідчить про наявність орнаментальної системи, підпорядкованої певним декоративним принципам та зумовленої сакральним змістом зображень. Звернення до археологічних матеріалів дозволило встановити послідовність розвитку давньої рослинної символіки, розкрити значеннєву суть мотивів природи і висвітлити окремі аспекти духовного світу давнього суспільства. Артефакти археологічних культур свідчать, що образи природи, які виникали в процесі творчої діяльності людини, ставали архетиповими, а простір – сакралізованим.

Розглядаючи традиції української культури в контексті взаємостосунків людини і природи, можна стверджувати, що сакральність є одним із найважливіших аспектів у сприйнятті навколишнього середовища українцями, а природа як базова цінність виступає традиційним пріоритетом на всіх етапах їх суспільного розвитку. Життя у сприятливих природнокліматичних умовах, серед мальовничих краєвидів сприяло тісному внутрішньодуховному зв'язку з довкіллям, тому простежується значний вплив факторів природного довкілля на розвиток української культури.

З'ясовано, що людина пізнає світ шляхом безпосереднього сприйняття, в якому важливе місце належить категорії сакрального. Оскільки ідеал містить уявлення про найвищу досконалість, то феномен ідеального є невід'ємною складовою духовності людини. Сакральна сутність довкілля є вагомим чинником духовності людства. Актуальність дослідження поняття природи в аспекті естетичної цінності, а також аналіз естетичної діяльності людини в навколишньому середовищі зумовили розгляд природного довкілля у дисертації як духовної цінності, що відіграє суттєву роль у житті людини. Культурологічний зміст поняття “ідеальної сакральної природи довкілля” пов'язуємо з уявленнями про довкілля, які передбачають розгляд його як найвищої міри досконалості, ґрунтуються на сприйнятті божественності його походження та зумовлюють ставлення до нього як до священного простору.

4. Культурний ландшафт як ідеальний образ, що є складовою етнічної культури, зримо виявляється в пластичному мистецтві. У контексті концепції культурного ландшафту, в основі якої покладена взаємодія культури і природи, вважаємо, що саме в культурному ландшафті будь-якої епохи закладений образ ідеальної природи, оскільки ландшафтні символи несуть у собі ідеал і цінності культури. Розглянуто образ ідеального довкілля в українському пластичному мистецтві шляхом виокремлення та аналізу образів-концептів пейзажного довкілля. Охарактеризовано систему образів культурного ландшафту, в яких відображено український просторовий архетип. Зокрема, особливості природного ландшафту в їх сприйнятті українцями лягли в основу архетипових мотивів степу, шляху, вітряка, ріки, хати, гори, які й формують образ ідеального довкілля в українському

пластичному мистецтві. Крім того, народній уяві властива поетизація природи, коли повсякденне сприймається як величне. Таким чином, художники, тонко відчуючи красу українського пейзажу і намагаючись віднайти гармонійне у буденному, керуючись одвічними світоглядними настановами, сформували систему образів українського культурного ландшафту. Універсалії колективної національної самосвідомості відіграли ключову роль у формуванні ідеального образу довкілля у пейзажних творах українських митців.

5. Розглянуто особливості втілення ідеї сакральності довкілля в образах рослинного світу на зразках творів українського мистецтва. Зображення у творах українського пластичного мистецтва рослинних символів, а саме образу квітки та дерева, повторюється найчастіше, оскільки символіка флори глибоко вкорінена у традиційній свідомості українського народу і є своєрідним засобом пізнання краси природи та втіленням природної досконалості. На більшості зображень квітка постає не лише предметом замилювання, але й алегоричним символом. Виходячи із традиційних уявлень про гармонію людини і природи і підмітивши особливі прикмети різних видів квітучих рослин, українські художники перш за все сприймали квітку як виразник сутності природної краси, що символізує духовну досконалість. Дослідження системи флористичних мотивів з метою виявлення ключових світоглядних та художньо-естетичних основ творчості народних і професійних майстрів підтверджують, що для українських митців художнє осмислення простору набувало сакрального значення і рослинні символи сприймалися ними як образ ідеального довкілля.

Образ дерева, як один із основних компонентів символіки українського мистецтва, упродовж століть відображає народні уявлення не лише про сили природи, а й про світобудову. Підтверджено, що символ Світового Дерева виражає людські прагнення бачити світ організованим та впорядкованим, воно виступає джерелом вічного життя та одним із символів раю у християнській традиції.

6. У процесі історичного розвитку садово-паркового мистецтва в садах втілювалися певні ідеальні способи впорядкування довкілля. Сад як стійкий мотив у мистецтві, пов'язаний із категорією ідеального простору, з часом набував нових значень. Втілення ідеї саду як священного простору розпочалося ще з дохристиянських уявлень про одухотвореність довкілля. Згодом концепція ідеального саду як небесного раю знаходить вираження у середньовічних монастирських садах. Пізніше, на зміну регулярному, виникає ідея пейзажного саду, в якому втілювалося захоплення величчю природи. Пейзажний сад зумовив ставлення до природи як до естетичного ідеалу, що й призвело до появи концепції натурального саду. Встановлено, що з образом саду як ідеальним середовищем для перебування людини завжди були пов'язані християнські уявлення про рай. Для українських митців художнє осмислення простору набувало сакрального значення і садово-паркові ландшафти сприймалися ними як образ ідеального довкілля.

На початку ХХІ століття сформувалися нові тенденції у садовому дизайні, пов'язані з усвідомленням довкілля як духовного ресурсу. Аналіз таких тенденцій дозволяє виявити ряд особливостей, характерних для втілення концепції ідеального в садах. Виявлено, що сучасні сади базуються на основі певних філософських поглядів, метою їх є досягнення гармонії людини та довкілля, підкреслення

крихкості та мінливості природного образу, моделювання емоцій та переживань людини. Проектуючи сади, дизайнери застосовують незвичні матеріали, оптичні ілюзії, нетрадиційні прийоми. Вони намагаються тонко та органічно вписувати їх у природне середовище. Важливою складовою таких мистецьких об'єктів є певна ідея, концепція, яка додає їм унікальності та впізнаваності. Особливого визнання набули: “дикий сад”, “сенсорний сад”, “арт-ландшафт”. Доведено, що ідеальний сад характеризується художньою довершеністю, зручністю, психологічним комфортом, розумним підходом до трудомісткості догляду. Автори садів шляхом нетрадиційного поєднання природних і штучних компонентів ландшафту часто досягають інтригуючої виразності. Вони втілюють ідею возвеличення природи, краси її краєвидів, вічної рівноваги та гармонії.

Дослідження комплексів ідей, пов'язаних із поняттям ідеального довкілля та його символічно-образного втілення засобами “візуальної форми”, дозволило виявити світоглядні настанови українців стосовно гармонійного взаємозв'язку людини з природою, зрозуміти національну своєрідність осмислення цієї проблеми у вітчизняній культурі, поглибити культурологічні знання, пов'язані з художнім втіленням проблеми “людина-природа”.

Тема ідеальної сакральної природи довкілля є однією з провідних у гуманітарній сфері. Вона засвідчує перспективність подальших наукових досліджень у сфері українського мистецтвознавства із залученням творів художньої літератури, художньої фотографії та музики.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ

1. Лотоцька В. Ідеальна сакральна природа довкілля в українському пластичному мистецтві XVI – XX століть як наукова проблема / В. Лотоцька // Мистецтвознавство '13. — Львів: СКІМ, 2013. — С. 155–162.

2. Лотоцька В. Архетипи ідеального довкілля в українському пейзажі XX століття / В. Лотоцька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. — Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. — № 1. (Вип. 33). — С. 192–198.

3. Лотоцька В.М. Сад як ідеальний образ довкілля в українському пластичному мистецтві XVI – XX століть / В. М. Лотоцька // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: зб. наук. пр. — Х.: ХДАДМ, 2015. — (Мистецтвознавство: № 6). — С. 71–76.

4. Лотоцька В. Концепція ідеального довкілля у контексті садового дизайну початку XXI століття / В. Лотоцька // Мистецтвознавство: Вісник Прикарпатського університету. — Івано-Франківськ, 2015. — Вип. 30-31. — Ч. 1. — С. 133–137.

5. Лотоцька В. Сакральність мотивів рослинного світу в українському пластичному мистецтві / В. Лотоцька // Народознавчі зошити: Двомісячник ІННАНУ. — 2016. — №6 (132). — С. 1423–1427.

АНОТАЦІЯ

Лотоцька В.М. Проблематика ідеальної сакральної природи довкілля в українському пластичному мистецтві XVI – XX століть (жанрова типологія, концепції, засоби художньої виразності). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. – Івано-Франківськ, 2017 рік.

У дисертації окреслено основи ідеальності довкілля на різних етапах суспільно-історичного розвитку українців, динаміку змін естетико-художнього трактування сакральності довкілля. Проведено жанрову типологію творів, що висвітлюють тему сакральності довкілля, розкрито засоби їх художньої виразності. Простежено зв'язок між розвитком концепції ідеальної сакральної природи довкілля в мистецтві та філософській думці України XVI – XX століть. Запропоновано нові змістові інтерпретації різножанрових творів мистецтва в культурологічному аспекті, в розумінні природного довкілля як духовної цінності. Визначено культурологічний зміст поняття “ідеальна сакральна природа довкілля”. Охарактеризовано систему образів-концептів культурного ландшафту з позиції відображення в них національного менталітету стосовно уявлень про природу. Досліджено систему флористичних мотивів з метою виявлення особливостей втілення ідеї сакральності довкілля. Розглянуто сад як стійкий мотив у мистецтві, пов'язаний із категорією ідеального простору. Аргументовано важливе значення наукового вивчення природного довкілля як духовної цінності в контексті сучасних завдань збереження довкілля.

Ключові слова: ідеальне довкілля, природа, сад, пейзаж, культурний ландшафт, сакральність, пластичне мистецтво.

АННОТАЦИЯ

Лотоцкая В.М. Проблематика идеальной сакральной природы окружающей среды в украинском пластическом искусстве XVI – XX веков (жанровая типология, концепции, средства художественной выразительности). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – ГВНЗ “Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника”. – Ивано-Франковск, 2017.

Диссертация посвящена выяснению феномена идеальной сакральной природы окружающей среды в украинском пластическом искусстве, выявлению мировоззренческих установок украинцев относительно гармоничной взаимосвязи человека с природой. Актуальность исследования понятия природы в аспекте эстетической ценности, а также анализ эстетической деятельности человека в окружающей среде обусловили рассмотрение в диссертации природной среды как духовной ценности, которая играет существенную роль в жизни человека.

В исследовании обозначены основы идеальности окружающей среды на различных этапах общественно-исторического развития украинского народа, динамику изменений эстетико-художественной трактовки сакральности окружающей среды. Проведено жанровую типологию произведений,

раскрывающих тему сакральности окружающей среды, раскрыто средства их художественной выразительности. Прослежена связь развития концепции идеальной сакральной природы окружающей среды в искусстве и философском мышлении – Украины XVI – XX веков. Определено важное значение рассмотрения природной среды как духовной ценности в свете современных задач сохранения окружающей среды.

В работе предложены новые смысловые интерпретации многих произведений искусства в культурологическом аспекте рассмотрения природной среды как духовной ценности. Определен культурологический смысл понятия “идеальной сакральной природы окружающей среды”. Понятие “идеальной сакральной природы окружающей среды”, прежде всего, отражает не природу, которая реально существует, а представления человека об определенной окружающей среде, то есть речь идет об окружающей среде в проекции на сознание общества на определенном этапе его развития. Культурологический смысл понятия “идеальной сакральной природы окружающей среды” связываем с представлениями об окружающей среде, которые предусматривают рассмотрение его как высшей степени совершенства, основываются на восприятии божественности его происхождения и предусматривают отношение к нему как к священному пространству.

Проведен анализ ландшафтных символов, которые приобрели архетипическое значение в украинском пластическом искусстве XVI – XX веков. Охарактеризована система образов культурного ландшафта с точки зрения отражения в них украинского пространственного архетипа. Рассмотрен образ идеальной окружающей среды в украинском пластическом искусстве путем выделения и анализа архетипических образов в произведениях пейзажного жанра. Установлено, что образное воплощение национального самосознания сыграло ключевую роль в формировании идеального образа окружающей среды в пейзажных произведениях украинских художников.

Исследована система флористических мотивов с целью выявления особенностей воплощения идеи сакральности окружающей среды. Особенности воплощения идеи сакральности окружающей среды в образах растительного мира рассматриваются на основе примеров украинских произведений искусства. Исследование системы флористических мотивов с целью выявления ключевых мировоззренческих и художественно-эстетических основ творчества народных и профессиональных мастеров является одним из актуальных вопросов в отечественном искусствоведении. Акцентируется внимание на цветочных мотивах, которые являются наиболее распространенными образами растительного мира в искусстве. Результаты исследования подтверждают, что для украинских живописцев художественное осмысление пространства приобретало сакральное значение и растительные символы воспринимались ими как образ идеальной окружающей среды. Образ дерева, как один из основных компонентов символики украинского искусства, на протяжении веков отражает народные представления не только о силах природы, но и о мироздании. Подтверждено, что символ мирового дерева выражает стремление человека видеть мир организованным и упорядоченным, является источником вечной жизни и одним из символов рая в христианской традиции.

В диссертации рассмотрен сад как устойчивый мотив в искусстве, связанный с категорией идеального пространства. Освещены народнопоэтические, религиозные и эстетические представления украинского народа, которые повлияли на формирование традиционного украинского садового пространства. Установлено, что с образом сада как идеальной среды для обитания человека всегда были связаны христианские представления о рае, а сакральность является одним из важнейших аспектов в восприятии окружающей среды украинцами. В контексте исследования проблематики идеальной окружающей среды в украинском пластическом искусстве сад играет особую роль, поскольку идея рая стала ключевой для создания садов и парков. Для украинских художников эстетическое осмысление пространства приобретало сакральное значение и садово-парковые ландшафты воспринимались ими как образ идеальной окружающей среды, соответствуя представлениям о том, какой должна быть идеальная среда для обитания человека. Рассмотрены особенности реализации концепции идеальной окружающей среды в контексте направлений современного садового дизайна. Выделены ведущие тенденции в садовом дизайне с позиций формирования гармоничных взаимосвязей и влияний природы и человека.

Ключевые слова: идеальная окружающая среда, природа, сад, пейзаж, культурный ландшафт, сакральность, пластическое искусство.

ANNOTATION

V. Lototska. Problems of the Ideal Sacred Nature of the Environment in the Ukrainian Plastic Art of the 16 – 20th Centuries (Genre Typology, Concepts, Means of Artistic Expression). – Manuscript.

PhD thesis in Art History according to the specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture. – SHEI “Precarpathian national university named after Vasyl Stefanyk”. – Ivano-Frankivsk, 2017.

The thesis outlines the fundamentals of ideality of the environment at different stages of social and historical development of Ukrainians, dynamics of changes in aesthetic and artistic interpretation of sacredness of the environment. A genre typology of works of art highlighting the theme of sacredness of the environment was provided, devices of their artistic expression were revealed. The connection between the development of the concept of ideal sacred nature of the environment in arts and philosophy of Ukraine in the 16-20th centuries was traced. It has represented the new notional interpretation of works of art of different genres in cultural aspects, in understanding the natural environment as a spiritual value. The cultural meaning of such a term as "ideal sacred nature of the environment" was determined. The system of images and concepts of the cultural landscape from the point of view of reflecting national mentality in them with regard to the ideas of nature was characterized. The system of floral motifs was analyzed in order to identify the peculiarities of realizing the idea of sacredness of the environment. A garden as a sustainable art motif connected with the category of perfect space was observed. The importance of the scientific study of the natural environment as a spiritual value in the context of current challenges of environmental protection was argued.

Keywords: ideal environment, nature, garden, landscape, cultural landscape, sacredness, plastic art.

Підписано до друку 27.04.17. Формат видання 148×210мм.
Формат паперу і частка аркуша 60×90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,25. Наклад 120 прим. Зам. 013826/17
Віддруковано з оригіналів автора.

Друкарня “Фоліант”
76000, м. Івано-Франківськ
вул. Старозамкова, 2
www.foliant.if.ua
e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com
тел.-факс: +38(0342) 50-21-65
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ № 24